

„Szabadság, szerelem”

Petőfi és George Sand az 1840-es években

Éljen a Köztársaság! „Micsoda álom, micsoda lelkesedés, milyen fegyelem és rend Párizsban! Onnan jövök, oda siettem és láttam megnyílni lábaim alatt a bariádokat. Láttam a népet: nagyoknak, fenségesnek, naivnak és nagylelkűnek, láttam a világmindenség legcsodálatosabb népét, a francia népet, mely összeforrott Franciaország és a világ szívével.”¹ Ha nem tudnánk, hogy George Sandtól idéztük e lelkes leírást az 1848-as párizsi forradalmi hangulatról, Petőfire kellene gondolnunk.

Vive la République! – kiált fel Petőfi is 1848. március elején a francia forradalom hírére, s így folytatja naplójában: „Aztán némán, merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop... Nyakrafőre siettem a fővárosba..., reszketve, lélekzet nélkül értem haza... Általános volt a lelkesedés, de még semmi sem történt...”² Nem véletlen a két vallomás hasonlósága. Bár két teljesen különböző forradalomról van szó, az egyik polgári, szocialista, a másik polgári, nemzeti függetlenségért harcoló, mégis az ifjúságot egyaránt lánggra gyújtó erejük van. Levonni a francia forradalmak tanulságait, olvasni és szeretni a francia irodalmat, ez már nemcsak divat, de kötelesség is volt az 1840-es években a fiatal magyar értelmiségiek számára. „Mi franciák voltunk valamennyien” – vallja Jókai. A magyar reformkor vezető egyéniségei, írók és politikusok, elsősorban nem Ausztriába, hanem Franciaországba utaznak, hogy elhozzák az európai fejlett kultúra híreit hazájukba. „Az ő közvetítésükkel jutnak el hozzánk Mme de Staël, Chateaubriand és Victor Hugo művei, így lesz Eötvös romantikus regénye, a *Karthausi*, az új Párizs szemlélet első húrja irodalmunkban, s méltán válik a Manon Lescaut – Rousseau – Chateaubriand – George Sand vonal magyarországi folytatójává.”³ Nem célunk most a francia irodalom, pontosabban George Sand magyar

MADÁCSY PIROSKA (1942) irodalomtörténész, Szegeden főiskolai tanár.

- 1 G. Sand: *Correspondance*, t. VIII. Lettre à Ch. Poncy, 8 mars 1848.
- 2 *Lapok Petőfi Sándor naplójából, Pest, március 17. 1848.* Petőfi Sándor Összes Művei. Budapest, 1956, Franklin Társulat, 1314.
- 3 Sőtér István: *Magyar-francia kapcsolatok.* Budapest, 1946, 132.

befogadásáról szólni, mint azt megtettük már több alkalommal.⁴ De ki kell emelnünk koruk hasonlóságait és eltéréseit, gondolataik különbözőségét, bár kétségtelenül sok szellemi és kulturális találkozás létezik az 1840-es években. Petőfi és Sand nem ismerték egymást, soha nem találkoztak, ám műveik pontosíthatják a különbségeket és hasonlóságokat, valamint megmutathatják kiábrándulásukat a forradalom elbukása kapcsán. A feladat nem egyszerű, szinte lehetetlen minden szempontot figyelembe venni. Honnan van ez a lelkesedés? Mit jelent a „nép” és a „forradalom” Sand vagy Petőfi számára? Mégis, választhatunk néhány fontos aspektust a társadalmi, politikai, nemzeti vonásokból, valamint a romantikus stílus eltéréseiből.

Ezek a következők:

I. Francia szellem Magyarországon; a sajtó szerepe.

II. A két író egyéni és társadalmi érzékenysége.

III. Eszméik fejlődése – változása az 1848-as forradalom kapcsán.

IV. Jövőképük – messianizmus műveikben.

I. Az aktív hazafiságot, a politikus magatartást a történelmi kor sugallja: „a nemzet a keret, de az egyetemes emberi a cél”. Széchenyi szerint öntudatos politikai magatartásra, ám magasztos célok megvalósítására csak kiművelt emberfők képesek – a haladás legfőbb gátja tudatlanságunk.⁵ Ezért volt a legfontosabb feladat, első lépéseként a nemzeti művelődés (Bessenyei vetette fel először), most már angol–francia mintára: kultúra, civilizáció, eszmék változása. Ugyanis: „általában irodalmi, kulturális hatásokat olyan kollektívumok sugároznak ki, amelyek egy adott stádiumban a maguk önálló stílusú kultúráját teljesítették, és olyanok fogadnak be főként, amelyek a fejlődésnek alacsonyabb fokán útban vannak az önálló fiziognómia kialakítása felé...”⁶ Az új generáció, főleg a fiatal írók, franciául olvasnak és beszélnek, francia írói mintaképeket választanak maguknak (pl. Madách – Lamartine-t), a romantikus stílus utánzása vagy felfedezése újítást jelent számukra. Mint Batsányi egy századdal előbb, vigyázó szemüket Párizsra irányítják, a tudományok, művészetek és a szabad, liberális gondolkodás fővárosára. Az eddigi német helyett a francia szellem hatását bizonyítja: a fordítások számának növekedése (Hugo, Dumas, Scribe, Lamartine), Hugo drámáit játsszák a budai színházban, és az éppen meginduló magyar folyóiratok ontják a francia romantika mintájára írt, sokszor persze nagyon gyenge elbeszéléseket.⁷ A francia szellem kisugárzása történelmünk

4 P. e.: Piroska Madácsy: Les personnages paysans dans les romans de George Sand et dans la littérature hongroise avant 1848. In: G. S. *L'écriture du roman*. L'Université de Montréal, 1996, 179–189. Madácsy Piroska: Újabb adalékok George Sand magyarországi befogadásához, a Lélia recepciója. In: „Mit jelent a suttogásod?” *A romantika: eszmék, világgép, poétika*. Pécs, 2000, Pro Pannonia Kiadó, 376–388.

5 Vö. Széchenyi István: *Hitel*. Pesten, 1830, 178–184.

6 Barta János: *Az összehasonlító irodalomtudomány fogalmi alapvetéséhez*. Klasszikusok nyomában. Akadémiai Kiadó, 1976, Budapest.

7 Lásd bővebben Madácsy Piroska: *Francia szellem a magyar reformkorban (1830–1848)*. Szeged, 1992, JGYTF. 167.

minden egyes kritikus korszakára jellemző, talán a jelen kivételével. Kosztolányi szerint számunkra ez mindig bizonyos ellenméreg, gyógyír bajainkra. „Francia, francia. Fény, fáklya, emberiség fáklyája. Latin szellem, mely nélkül szegény lenne a földgolyó” – írja Jules Romainról. Bátorság, szabadság, élesség, erő. Különös alkotó destrukció superlatívuszokban.⁸ (Igaz, levelezése bizonyítja, sokszor csalódnia kellett francia íróbarátaiban). Az 1830-as francia forradalom hatása egész Európában érezhető, Vörösmarty Párizst a viharok központjának hívja, ahol az egész világ szíve dobog. A lelkesedés általános, a fiatal Magyarország költői francia könyveket olvasnak és fordítanak, Lamartine: *Girondiak története*; Tocqueville: *Demokrácia Amerikában*; Petőfi Béranger-t imádja, Jókai pedig Victor Hugóban találja meg mesterét. De a sajtónak egyre nagyobb szerepe lesz. Az osztrák cenzúra késleltette, de ennek ellenére vagy éppen ezért az olvasók kiéheztek minden európai hírre. Talán feltehetjük a kérdést, hogyan tolmácsolta az 1840-es években a magyar sajtó a francia gondolatokat. Toldy Schedel Ferenc, az összehasonlító irodalomtudomány egyik előfutára világosan összefoglalta az alapvető tendenciákat: Korunk eszmetörténetét két alapvető vonással jellemezhetjük. A falak, melyek eddig elválasztották a népeket, leomlottak. Megfigyelhető a nyugati gondolkodás közeledése, a világirodalom fogalmának felismerése még sohasem volt olyan sürgető, mint most. Sőt, a politikai események következtében egyre fontosabb a nép és a nemzet szerepe nálunk és külföldön. A lengyel, a cseh, az orosz, a szerb és a magyar irodalmaknak fejlődésük következtében egyre fontosabb helyük van a nagy nemzetek szellemtörténeti kisugárzásában. De jelenleg is egy veszély fenyeget: „ha nem őrizzük meg nemzeti vonásainkat, el fogunk veszni a globális hullámban, elfeledve a nemzeti gyökereket (a forrásokat) és a nemzeti függetlenséget!”⁹ Toldy Ferenc gondolatai félelmetesen ismétlődnek történelmünk és irodalmunk változásaiban. Leszögezhetjük – ha közelítünk a Nyugathoz, avagy a globalizmus gondolatához, újra és újra felmerül a veszély – a nemzeti identitás, a nemzeti függetlenség elsorvadhat! Toldy tehát látja a liberális gondolatok európai közeledését, és felismeri a nemzeti tudat elvesztésének rizikóját 1840-ben. Mégis, néhány év alatt létrejön nálunk a *Fiatall Magyarországnak*, a fiatal értelmiségiek politikai szervezete, amely egységes európai vonzódással főleg Franciaország felé fordul, hogy elnyerjük nemzeti függetlenségünket. Lelkesednek Heinéért vagy George Sand és társaiért, különös érdeklődéssel a szocialista eszmék iránt. Felismerik, „korunk a zsurnalizmus korszaka, a sajtó, a hírközlés a legnagyobb politikai hatalom lehet, »hadserege« a közvéleménynek, leghatalmasabb fegyvere a kornak, mert fejlesztője, terjesztője az eszméknek és véleményeknek, olcsóbb és sokkal gyorsabb. Könyvek által ez egy század alatt történék meg!”¹⁰ Mennyire igaz ez, és mennyire – tudjuk – veszélyes.

8 Kosztolányi Dezső: *Színház*, 143–144. Idézi Kiss Ferenc: *Az érett Kosztolányi*, 382.

9 Toldy Ferenc/T.S.F. *Figyelmező*, 1840.

10 Irinyi József: *A szépirodalom a politikai lapokban. Életképek*, 1845, II. évf., 7. sz., 197–202.

II. A két írói egyéniség – Petőfi és Sand – szociális és lelki érzékenysége hasonló. Talán rövid jellemzésükkel érzékeltethetjük mentalitásukat, közös vagy eltérő vonásaikat. Petőfi (1823–1849) költő, romantikus író, újságíró és politikus, lázad minden egyes politikai és társadalmi hagyomány ellen, ugyanakkor megújítja a magyar irodalmi és politikai gondolkodást. Bár származása egyszerű, apja mészáros, anyja szolgálólány, végül is vezéralakja, politikai apostola lesz a népnek a romantika messianisztikus költői ideáljának megfelelően. Ugyanakkor a próféta-költő gyakran felidézi verseiben életének apróbb és jelentősebb eseményeit, család, otthon, szerelem, természet, intim mentalitás. Külföldön ő lesz a legismertebb magyar költő, ő a pusztá exotikus írója.¹¹ A szerelem számára tiszta, erkölcsös, mély érzelm, mely a boldog és hűséges házasságban teljesedik ki, az egyetlen nő, Szendrey Júlia mellett. Gyűlölete a zsarnokok, a királyok ellen köztársasági érzelmeiből fakad. Meggyőződéseiben Petőfi szabad lelkű gondolkodó, haláláig a csatamezőn a szabadságért küzdő. A hős, aki megveti a megalkuvókat és az árulókat, a pálfordulókat, a hitszegőket, az arisztokratákat, a nép ellenségeit, és hisz a végső nemzetközi forradalom lehetőségében, mely elhozza a földön a Kánaánt.

Mindez nagyon egyszerűen hangozna, ha nem tudnánk *Az apostol* üzenetét, mély és kiábrándult pesszimizmusát a próféták küldetésében.

George Sand (1804–1876), született Aurore Dupin, nagyanyai részről arisztokrata, apai részről az új-burzszoá osztály tagja. Anyja viszont a párizsi nép gyermeke, munkásleány. Sand így sem arisztokrata, sem polgári származású, hanem a forradalom, a szabadság és a szerelem gyermeke, aki megtagadja királyi vérért, és elismeri plebejus származását! „Je suis la fille d’un patricien et d’une bohémienne... Je serai avec l’esclave et avec la bohémienne, et non avec les rois et leurs suppôts!”¹² (Egy patricius és egy könnyű nő leányaként a rabszolgákkal és a bohémekkel akarok együtt érezni, nem a királyokkal és csatlósáikkal!) Aurore Dupin számára a szerelem örök, beteljesülhetetlen, emésztő szenvedély. Sandeau-t, a férjét, akitől a nevét kapta, elhagyta, szeretőit romantikus szabadossággal váltogatja (Chopin, Musset, Mérimée és még sokan mások). Ösztönösen hangoztatja regényeiben a szív, a nő szabadságát (*Lélia*, *Indiana*). Hősnőiben önmagát személyesíti meg, őszinteség, csalódás, szenvedély, reménytelenség, mélységes vágy a menekülésre – talán a halálba, ez a fiatal írónő feminista jellemzője. Bár sokan elítélik, Eötvös nagyra tartja filozófiáját, eszméit, Vörösmarty elismeri, Széchenyi olvasta regényeit. Azonban Petőfi többször is hangsúlyozza: Sand az új világ csodája, bámulja, ám de nem szereti, sőt a férfinak való társadalmelemző regények helyett a konyhába és kertbe, a házimunkába való visszavonulást ajánlja neki.¹³ Ő másképp gondolkodik a szerelemről. Tudjuk, talán Madách az egyetlen,

11 Az első európai ismertetés Petőfiről: 1848. február 5. *Magazin für die Literatur des Auslandes*, numéro 16–17; 66–67, Berlin.

12 George Sand: *Correspondance*, Calmann-Lévy, 1884, VI., 487.

13 Petőfi: *Úti levelek Kerényi Frigyeshez*, 18. levél. Petőfi Összes Művei. Budapest, 1956, Akadémiai Kiadó, 74.

aki később értő tanulmányt ír róla.¹⁴ Alap-meggyőződését azonban Sand soha nem tagadja meg, az igazságtalanság ellen az egyenlőség és a demokrácia nevében akar harcolni politikai küzdőtéren és műveivel is.

Íme, tanúi vagyunk egy újabb hasonlóságnak – Sand, a női politikus, Petőfi – a politikus férfi.

Nézzük most a dátumokat és életük eseményeit az 1848-as forradalom körül.

1. 1843-ban Sand közreműködik a *Revue Indépendante* című folyóirat szerkesztésében (már 1841-ben megalapították Pierre Leroux-val együtt). Petőfi az *Életképek* című demokratikus újság szerkesztésében vesz részt 1844-ben.

2. 1844. szept. 14. Sand a *l'Éclairneur* című ellenzéki újságban publikál, ugyancsak Pierre Leroux mellett. Petőfi a *Hazánk* című folyóirat írója Győrben.

3. 1848. febr. 28. Sand Párizsba utazik a forradalom hírére, különös aktivitással vesz részt az eseményekben. Márc. 15. a *Bulletin de République* társszerkesztője, április 9-én megjelenik Sand újságjának első része: *La Cause du Peuple* (A nép nevében), és cikket ír az állam megbuktatásának felhívására.

1848. március 15-én Petőfi részt vesz a pesti forradalomban – *Nemzeti dal*, felvonulás a Bíróság elé, proklamáció a sajtószabadságért, nemzetgyűlés a Múzeum és a Nemzeti Színház előtt. Költeményei a szabadságról, forradalmi hangú cikkei az újságokban (pl. a *Március15.*-ben) a zsarnokság ellen jelennek meg.

Létrehozzák a *Tízek Társaságát*, a radikális fiatal értelmiségiek összefogását, 1848. május 12-én Petőfi követeli a kormány lemondását; május 23-án létrejön az új népképviselői országgyűlés. A kérdés adott: Rabok legyünk vagy szabadok? De Bécs nem adja meg a függetlenséget, csupán egy bizonyos politikai autonómiát ígér. Az új kormány nem törődik a néptömegekkel.¹⁵ Forradalmunk nemzeti függetlenségi háborúba torkollik, Petőfi a csatamezőre megy meghalni. Sand pedig a francia bukás után, 1848 júniusában visszatér Nohant-ba.

III. A számtalan felsorolt esemény némi párhuzamosságot mutat, íróink közéleti működése felfokozott – szervezés, radikális újságok szerkesztése, politikai aktivitás, forradalmi cikkek és művek írása. Sand levelezése és Petőfi versei bizonyítják leginkább lelkesedésüket a forradalom iránt. Ez a hasonlóság nem véletlen, hiszen egész Európában jelen vannak a demokratikus gondolatok a liberális értelmiség körében. Egy nagy és gyönyörű álmot kergetnek: szabadság és boldogság a népeknek. Nemcsak Petőfi és Sand, hanem a fiatal Giuseppe Mazzini is hisz Európa demokratikus jövőjében. A Carbonarik lázadása Itáliában,

14 Madách Imre: *Eszmék Léliáról*. Országos Nőképző Egyesület Évkönyve az 1912/1913-as évről. Budapest, 1914, Pallas Nyomda, 132.

15 Irányi Dániel, aki a szabadságharc bukása után Franciaországba emigrált, franciául írta meg az 1848-as magyar forradalom történetét, Charles-Louis Charrier-vel (Michelet francia történész tanítványa) együtt: *Histoire politique de la révolution de Hongrie, 1847–1849*. Dániel Irányi és Charles-Louis Chassin, I–II. Paris, 1859–1860, Pagnerre. Chassin volt egyike Petőfi első francia fordítóinak, cikkei érdekesek, Magyarországról szólnak (*Revue de Paris*), az 1850-es években.

a görög függetlenségi háború, az 1830-as júliusi francia forradalom elhittette vele; a népek reménye egy egységes demokratikus Európa. Azért indít Mazzini Marseille-ben egy újságot *La giovine Italia* címmel 1832-ben, hogy hirdesse ezeket az eszméket, és létrehozza az egységes Itáliát. Hangja egyre türelmetlenebb, szövetségeseket keres, és mindaz, amit hall a magyarok szabadságharcos törekvéseiről, számára biztató: a legközelebbi segítséget Magyarországon látja – együtt legyőzhetjük az osztrák abszolutizmust.¹⁶

Johan (John) Bowring is, aki nagy utazást tett Magyarországon, leírja könyvében: Magyarország hamarosan felszabadul az osztrák elnyomás alól, történelmi missziója egy magyar–szláv szövetségbe egyesíteni a Duna menti népeket, az Adriai-tengertől a Fekete-tengerig.¹⁷ 1848 lehetett volna a beteljesülés esztendeje, ám a forradalmak bukása és a függetlenségi háborúk elvesztése mindent megváltoztatott. Mégis, Mazzininak talán igaza volt a Duna menti népek konföderációjának elképzelésében. (Jól ismerjük barátságát Kossuthtal és Sand-dal). De a Habsburgok kiválóan gyakorolták a közmondást: *Divide et impera*, és a horvátok, a románok, a szerbek a helyett, hogy egyesültek volna velünk az osztrákok ellen, nagyon gyorsan ellenségeink lettek.

IV. Feltehetjük a kérdést, hogyan élték át íróink ezt a nagy várakozást 1844 és 1848 között?

Hihetetlen érzékenységgel, érzelemdús vallomásokkal műveikben, cikkeikben, leveleikben. Ugyanakkor készek cselekedni is, ha kell. Az író és a költő tud egyszerre szerelmes és forradalmár lenni, új és új eszmékkel gazdagodnak, melyeket megosztanak honfitársaikkal. 1844-től Petőfi kozmikus víziója a liberális-hazafiság. Keserűen vall az emberiség erkölcsi ellentmondásairól, történelmi koncepciója egyre filozofikusabb lesz: elítéli a pénz által mozgatott világot, a szociális egyenlőtlenségek kiábrándítják; Byron mintájára lázad.¹⁸ Újszerű értékrendjében a szabadság egyenlő a hazával; és mindez többet jelent számára, mint a szerelem.

„Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért fölláldozom
Az életet,
Szabadságért fölláldozom
Szerelmemet.”¹⁹

16 Kastner Jenő: Kossuth és Mazzini. In *Századok*. Budapest, LX. évf., 1925, 1–3. sz., 1–14.

17 Sir John Bowring (1792–1872) író, angol politikus. Magyarországon 1837 júliusában tett utazást. Útirajzokat írt, valamint magyar verseket fordított (Poetry of Magyars 1830, Translation from Alexander Petőfi, 1866).

18 *A világ és én; Gyalázatos világ*. In Petőfi Sándor Összes Művei. Budapest, Franklin Társulat, 185, 216.

19 I. m. Petőfi S.: „Szabadság, szerelem” (1846). I. m. 383.

A szabadság szerepét egyre többet hangsúlyozza verseiben. Romantikus látomásában megjelenik a végső küzdelem egy új világért és eljövendő halála a csatamezőn.²⁰ A természet motívuma is változik – a szülőföld a szabadság jelképe, ahol szabadon lélegezhet és szíve boldogan doboghat Isten közelében.²¹ A nagy Alföld gyakran a haláláról való meditációra készíti. A puszta kifejezés pedig a szabadság vagy a magyar nemzeti jellem szimbólumaként jelenik meg több költeményében.²² Ahol a szabadság van, ott van a haza, tehát a haza függetlensége elválaszthatatlan a népek szabadságharcaitól. De a szabadság és a haza fogalma szociális értelmet is nyer. Haza csak ott van, ahol jog is van... A Kánaán eljövetele számos feltételtől függ, amely a közösség boldogságát jelenti: a javak elosztásának egyenlősége és a szellem napvilágának ragyogása mindenki számára.²³ Nem nehéz felfedeznünk a hasonlóságot Lamennais *Egy hívő szavai* című művének gondolataival. (Lamennais művei és különösen a *Paroles d'un Croyant* tiltott olvasmányok voltak nálunk, Petőfi és barátai mohón olvasták szavait...) ²⁴ Petőfi tehát figyelemreméltó európai éleslátással elítéli a zsarnokságot, milliók elnyomását, a gondolatszabadság eltiprását, és a társadalmak átalakulását akarja. Ugyanezeket az eszméket persze felfedezhetjük más romantikus írónál is, mint például Vajda Péter, Eötvös József vagy Lamennais és George Sand. Egyre tisztábban látják a társadalmi ellentéteket, de spleenjük eközben fokozódik. Ez a romantikus költő magányossága, aki ugyanakkor egyedül marad prófétikus álmai közepette (*Felhők*, 1845).

1846-tól Petőfi mentalitása változik. Egyre inkább szeretne aktívan részt venni az eseményekben, a Tízek Társaságának élére áll, hangvétele egyre türelmetlenebb (*Sors, nyiss nekem tért*, 331). De a lengyelországi tragikus események őt is megdöbbennek. (1846 februárjában a lengyel nemesség függetlenségi háborúját saját parasztjaik támadják hátba.) Petőfi egyre türelmetlenebbül követeli a világorradalmat a népek jóléte érdekében. Lamennais is egy hatalmas apokaliptikus forradalomról beszél, mely fel fogja szabadítani az emberiséget a királyok uralma alól. Petőfi úgy érzi, a jövő már nem utópikus álom, hanem valódi, közeli változás. Nagyszerű napok közelednek. Csengery Antal, a *Pesti Hírlap* szerkesztője 1847-ben írja: „Érzem a forradalom szagát, mint a kutya a földrengést...” Hirdetik – szükséges Magyarország és Erdély uniója, valamint a nemesség, az értelmiség és a parasztság összefogása.

A költő hazaszeretete egyre erősebb, szerelem ez az anyaföld iránt, ugyanakkor valamiféle önjellemzés vallomásszerű megnyilatkozása. „Magyar vagyok, legszebb ország hazám az öt világrész nagy területén...”²⁵ Hihetetlen büszke-

20 I. m. *Ha az Isten*, 238, *Véres napokról álmodom* (1845), 370.

21 Petőfi: *Úti levelek*, III. In *Összes Művei*. Bp., 38, Akadémiai Kiadó.

22 *A csárda romjai* (1845). I. m. 267.

23 *A XIX. század költői*. I. m. 392 (1847), *A nép*, 339 (1846).

24 Lamennais: *Paroles d'un croyant*, 1834.

25 I. m. *A magyar nemzet*, 380; *Magyar vagyok*, 399; *A nép nevében*, 499; *Erdélyben*, 368.

séggel hirdeti nemzeti tudatát, nemzeti hovatartozását; és gyalázza a belső árulókat. Ezek a költemények jelzik gondolatainak és érzelmeinek hullámvázát, a közösséghez tartozó egyén vívódását. „E szaggatottság nem is egészen az én hibám, hanem a századé. Minden nemzet, minden család, sőt minden ember meghasonlott önmagával. Az emberiség a középkor óta nagyot nőtt, s még mindig a középkori öltözete van rajta... Így van az emberiség szégyen és szorultság között: kívül csendes, de belül inkább háborog, mint a vulkán, melynek közel van a kitörése. Ilyen e század, s lehetek-e én – másforma? Én, századom hú gyermeke!” Írja *Összes Költeményeinek* Előszavában, 1847. újév napján.²⁶

Tehát Petőfi is a század gyermeke, mint Musset, Sand vagy Byron. Petőfi számára a politika nem átmeneti elfoglaltság, hanem állandó belső gond: személyes szabadságvágy, majd forradalmi magatartás. Az 1846-ban írt monumentális víziószerű jóslata óta (*Egy gondolat bánt engemet...*) verseiben a valódi cselekvést hirdeti, sőt általános szabadságharcot. Igazi forradalmár költőként követi az események ritmusát 1848 felé (*A nép; A nép nevében; Vasuton*).²⁷ A költői szerepvállalás szent, apostoli feladat Petőfi számára, mint az európai romantikus írók számára is (Hugo, Heine, Eötvös). Szeretné misszióját, hitét átadni a parlament képviselőinek, természetesen csalódnia kell. Lassan elveszti hitét a politikában és a költészet sokkal fontosabb lesz számára, mint a politika.

Az 1847 márciusában megjelent *Összes Költeményeiben* alap témái visszatérnek: szabadság, szerelem, haza, egyenlőség, háború és béke, társadalmi és technikai fejlődés, ars poetica, végső küzdelem és harc. És főleg a szerelem érzése Szendrey Júlia iránt, mely még fokozza cselekvésvágyát. Szabadság-szerelem – elválaszthatatlan érzés számára. „Véres napokról álmodom...”, a világ mozgásban van. Mozgalmas képek jellemzik költészetét – cselekedni, cselekedni, nem beszélni kell. Nem tudunk sem élni, sem meghalni, Petőfi és barátai együtt vezetik és megvalósítják forradalmi gondolataikat 1848 márciusában, harminc napon keresztül.²⁸ „Talpra magyar – hí a haza!... Rabok legyünk vagy szabadok? Ez a kérdés, válaszatok! – A magyarok Istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!” A forradalom dala ez, de az *Akasszátok föl a királyokat* – már sokaknak nem tetszik. Támadások érik, és júniusban megbukik a parlamenti választásokon. Azonban nem hátrál meg, sőt fellázad egy cikkében az aktuális kormány ellen: még nagyobb forradalomra van szükségünk, mert súlyos veszély, külső támadások fenyegetik hazánkat. Mazzini elképzelése (a Duna-menti népek egyesítése) helyett, egy szörnyű háború következik. Petőfi proklamációjában követeli: egy új világ kell, jogok a népeknek: szabadság, egyenlőség, sajtószabadság, az emberek közötti egyenlőtlenségek megszüntetése.

26 *Összes Költeményeinek Előszava*, 1847. január. I. m. 1339. (Végül is a kiadásban ez az előszó elveszett!)

27 *A nép; A nép nevében; Vasuton*. I. m. 339, 409, 564.

28 *Véres napokról álmodom; A szájhősök; Van-e egy marék föld; Kazinczy Gáborhoz; Nemzeti dal*. I. m. 370, 502, 576, 517, 604.

Köztársaság – amely, sajnos messze van.²⁹ S nem győzi kritizálni az értetlen európaiakat és egész Európát, mert cserbenhagyta a magyar forradalmat. 1848 augusztusában megírja nagy elbeszélő költeményét, „egy igazi emberiség költeményt”, *Az apostolt*,³⁰ vallomását az európai forradalmárok sorsáról és vízióját a költő jövőjéről. „Az emberméltóság naponta törpül, és a zsarnokság óriásodik.” A szerelem érzése örök marad, de a szabadság mítosza szertefoszlik.

„Te általad s te érted éltem,
Szerelmem istenasszonya!
Te egy magad voltál valóság;
A többi? Az emberiség, szabadság,
Ez mind üres szó, puszta ábránd,
Melyért bolondok küzdenek.”

Minden 1848-as európai forradalom elbukott: 1848. február 1. Párizs; 1848. március 13. Bécs; 1848. március 15. Pest; 1848. június 23–26. Párizs. De mégis kitar-tása és hitvallása mindezek jegyében így lesz még drámaibb és tragikusabb. Paul Éluard, elismert francia költő verse (1949. július), Petőfi halálának századik évfordulóján, erről szól, de nem csak erről.³¹

Paul Éluard
Discours pour le centenaire de la mort de Petőfi Sándor

Je veux saluer un homme mort depuis cent ans,
Un homme mort à vingt-six ans,
Mais la Hongrie compte les siècles
Avec la vie de ses enfants,
Avec la vie de ses poètes,
Et je le salue en un poète vivant.

[..]

Les armes à la main il appelait l'orage,
Avec des mots d'amour il suscitait la foudre
Contre les ennemis des simples roses et du pain.
Je veux chanter ici la vainqueur de tyrans,
Le poète béni par les petites gens.

[..]

29 Petőfi: Az Egyenlőségi Társulat Proklamációja (Népelem, 1848. szeptember 20.). I. m. 1387.

30 *Az apostol*. I. m. 1057, 1049.

31 Paul Éluard: Discours pour le centenaire de la mort de Petőfi Sándor, In *Parallèle*, 50. 2. sept. 1949. Az általunk idézett költeményből néhány szakaszt magyarra fordított Sebe János.

Petőfi sait la joie du combat sans victimes.
Il sait chanter l'été victorieux et sans crimes,
Et pourtant il se bat; confiant, il donne tout sang
Pour mourir libre, pour perpétuer l'espoir,
L'espoir des pauvres gens, le miel de la Hongrie.

*Emlékezés Petőfi Sándor halálának
századik évfordulója alkalmából*

Köszöntenek egy száz éve halott férfit,
Ki csak huszonhat évet élt,
De a magyar nép az időt
Gyermekei életével,
Költőinek életével méri,
És köszöntöm élő költőként őt.

[...]

Fegyverrel a kézben állta a vihart,
Szerelmes szavakkal szórt villámokat
Az egyszerű örömök s a kenyér ellenségeire.
Köszöntöm itt a zsarnokok legyőzőjét,
A nép által megáldott költőt.

[...]

Petőfi érti az áldozatok nélküli harc örömét.
Tudja, hogyan kell énekelni a győztes, büntelen nyárról,
És mégis küzd; magabiztosan, vérét kiontva tud
Szabadon meghalni, s megőrizni a reményt,
A szegények reményét, Magyarország mézét.

31 juillet 1949, in *Parallèle* 50, 2 sept. 1949.

A francia ellenállás költője magáénak érzi Petőfit, átformálva és kissé eltúlozva a szegények és munkások, a kismimizettek mártírjává, ahogyan később a marxista irodalomkritika is kisajátította. De Paul Éluard is a „szabadság” költője, a világháború alatt átélt szenvedései erre feljogosították. 1942-ben írt *Une seule pensée* (Egyetlen gondolat) című, a *Fontaine* folyóiratban (június 22.) megjelent versét Madácsy László fordításában a szegedi *Délmagyarország* című lapban 1943. január 24-én vagy a *Tiszatáj* 1947-es indulásakor az első számban olvashatjuk. Az újklasszicista költő érzéseinek kifejezésére döbbenetesen életközeli képeket alkalmaz.

„Vágy nélküli távollétre
Lélektárho magányomra
Vérpadoknak lépcsőjére
Írom a neved

[...]

S egyetlen szó varázsával
Újra kezdtem életemet
Születtem hogy ismerjelek
Hirdesselek
Szabadság.”³²

Ugyanakkor, leszögezhetjük, hogy voltak az 1840-es években hasonló közös európai problémák, de voltak különbségek is. Miközben Franciaországban már az 1879-es forradalom óta létrejött egy erős polgári osztály, Magyarországon fennmaradt a feudalizmus a Habsburg gyarmatosításnak köszönhetően. Ezért vannak jelen nálunk még a 19. század elején is a francia felvilágosodás eszméi, vagy beszélhetünk még mindig a nagy francia forradalom hatásáról vagy az abból való kiábrándulásról. De természetesen az újabb történelmi helyzet Magyarországon ezeket a szellemi áramlatokat az adott szituációra alkalmazza és finomítja. Tehát a magyar értelmiség legfőbb célja a polgári átalakulás és a nemzeti függetlenség, a Habsburgtól való függetlenség megszerzése lesz. De a nagy nemzeti reneszánsz egy végtelen bonyolult feladatnak bizonyult, az arisztokrácia nagy része elutasította a szociális eszméket.

És Sand? Ez nehezebb számunkra, tisztán látni az ő szerepét. De nézzük a kor társadalmi hátterét. A nagy francia forradalom után mi valósult meg? Szabadság, egyenlőség, testvériség? Nem léteznek. A köztársaság sem, a királyok uralkodnak továbbra is. De létrejön egy erős polgárság, a kapitalizmus átforgalmazta az erőviszonyokat: a nemesség elvesztette vezető szerepét. Természetesen fennáll még a nagy különbség a szegények és a gazdagok között, a vezető osztályok korrumpálódtak, a nép nem lett boldogabb. De Franciaországban a független és a szabad gondolkodás joga is létezik. A sajtószabadságnak köszönhetően az írók szinte cenzúra nélkül írhatnak, szabadon utazhatnak mindenütt Európában, lázadhatnak, gyülekezhetnek az igazságtalanságok ellen, erőt mérítve a tömegekből.

Ugyanakkor a romantika maga a lázadás talán minden nemzet számára. Sand is lázad, mert boldog szeretne lenni, és ez csak mindenkinek a boldogságával lenne lehetséges. Kölcsönzi Michel de Bourges, Lamennais, Pierre Leroux gondolatait, de ezek a gondolatok tulajdonképpen már benne is jelen voltak:

32 Paul Éluard: Egyetlen gondolat. *Tiszatáj*, 1947, I/1. március. Fordította Madácsy László, a *Tiszatáj* alapító főszerkesztője. Éluard versének ellenpontjaként Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című költeményét emlegetik.

„Ami biztos, belevitte a politikába is szerelmes temperamentumát. Ott is különleges volt, óvatlan szenvedélyes vagy dühös, a felebaráti szeretet ismétlésével, de a helyes irányban” – mondja Maurois Sand-ról írt könyvében.³³ Tehát, lelkesedése romantikus személyiségéből származik.

Milyen volt Sand? Egyszerre demokrata és republikánus, ugyanakkor keresztény, evangélikus, misztikus és rousseau-ista.³⁴ Barátaival együtt állandóan védekezett a monarchiapártiak és a bonapartisták ellen. Szemében minden király zsarnok lett. Megveti a népek elnyomását, a rabszolgaságot és az arisztokratákat. Úgy gondolta, a kereszténység mindenki számára megnyílhat, népszerű, kegyes és egyesít. Isten megsegíti a szegényeket. A jó legyőzi majd a gonoszt. És 1848-ig Sand bízik a tömegekben. Mindezt Pierre Leroux-tól tanulja, aki egy új vallást hirdet: prófétizmust, emberi szolidaritást, az aranykor (a Kánaán) már itt van előttünk. A proletárok, a városi és a vidéki szegények erényei különbek, mint a hatalmasok és gazdagok önzése. (Charles Poncy-t tartja a legnagyobb francia költőnek, mert ő proletár). Sand-ot nevezhetjük így, kommunistának vagy annak, akinek hiszi magát? Lehet, de talán ő sem tudta valójában, mit jelent ez. 1848-ban még túltesz Pierre Leroux-n is, hiszen aktivizálja a szocializmust – forradalmat akar. Leroux a lelkek testvéri egyesülésről beszél csak, és visszaautásítja kommunizmus agresszív diktatúráját. De létezhet-e egy idilli kommunizmus? Mindannyian tudjuk, történelmi és saját tapasztalataink alapján: ilyen nincs.

Sand még ezt mondja: „Gyűlölöm a magántulajdont. Csak egy kis házat és egy kertet akarok, a mező, a síkság, a köd, minden, ami egyszerű, vonz engem...” Vágya, hogy megőrizze nohant-i házat, és ott éljen baráti közösségben, mint ahogyan olvashatjuk paraszti tárgyú regényeiben – *La mare au Diable* (Ördög-mocsár) vagy a *François le Champi*-ban. Népi stílus, népi témák meséiben, rusztikus egyszerűség, mint Petőfi a *János vitéz*-ben. Petőfi számára a demokratikus mentalitás sokkal természetesebb, Magyarországon a demokratikus köztársaság sohasem létezett. Így, hogy elérkezzen az Aranykor, előbb győznie kell a forradalomnak. Királygyűlölete sokkal erősebb, mint Sand-é, hiszen ezek a királyok idegenek: ők a Habsburgok! Hitvilága természetes, szinte panteista, ugyanakkor nem hisz az emberi jóságban, romantikus iróniája sokkal keményebb. Nem tud megbocsátani, győzelem vagy halál, nincs más megoldás! Sőt, nincs ideje misztikus álmodozásra, meditálásra, a történelmi események magával sodorják a végzete felé. De a próféta költő magatartása, a szent nép imádata – közös magatartás, Sand is ilyen.

Sand, 1847-ben személyes válságot él át (szakít Chopinnel és leánya drámája), eltávolodik Pierre Leroux-tól, nem hisz többé fanatizmusában. Mégis, hogy felejtse, az újabb forradalom hírére, 1848-ban, Párizsba megy. Ott találja barátait és hirdeti – éljen a szociális forradalom. „Párizs népe legelső a világon!” 1848

33 Maurois: *Lélia ou la vie de George Sand*. Paris, 1952, Hachette, 365–366.

34 Maurois: *La révolte des anges*, 266–367.

februárjában egy szocialista forradalom bontakozik ki, a polgári forradalom ellenében. De Sand a győzelem örömeiben, nem kívánta a konfliktust, meg kell szorítani egymás kezét, meg kell egyezni. Részt vesz Ledru-Rollin újságjának (*Bulletin de la République*) szerkesztésében, és a forradalom műzsája lesz. Aktívan bekapcsolódik a forradalom eseményeibe, és aggódva figyeli a jobbratolódást az újabb nagypolgári hatalom megerősödése felé. Reményt veszítve, mégis, minden eszközzel megpróbálja lelkesíteni, bátorítani azokat, akiknek szükségük van erre: „Életünk a Köztársaság, elveszett, ha a nép igaz barátai elalszanak: Talpra, talpra...”³⁵

De az ébredés brutális és fájdalmas. A gazdagok félnek, ám a szegények is. Sand hazamegy Nohant-ba, hogy friss levegőt szívjon. Párizsba visszatérve, már nem hisz többé senkinek, szerinte Lamartine nagyon gyenge és polgári, szerinte a szuverenitás kinyilvánításának joga nem a többségé, hanem az egyhangú véleményé... Nem bízuk az új választásokban, Franciaországot a köztársaságpártiak és a monarchisták két részre osztották. Bár a szélsőbalosok április 16-án még egy nagy csapást terveztek, a bukás mindent eldöntő. „Éljen a köztársaság! De halál a kommunistákra!” És az április 23-ai választások mindent eldöntenek, a franciák a politikai forradalmat választották, nem a szocialista forradalmat.

Ám, május 15-én a párizsi munkások újra követelik a szocialista kormányt, új választásokkal. Sand hinni akar a népakaratban, a nép győzelmében. Tüntettek az elnyomott lengyelek mellett, de nincs változás. Az ügy elveszett, Sandnak már csak egyetlen vágya van – visszatérni Nohant-ba. Le kell vonni a következtetéseket: a nép csak mindenki közreműködésével kormányozhat, ha az uralkodó osztály nem vált demokratikus hangnemre, nagy zűrzavar és még nagyobb szerencsétlenségek jönnek, mert a nép nem képes egyedül kormányozni. „Úgy szeretjük a népet, mint egy gyermeket, szeretjük, mint ahogyan szeretnek egy szerencsétlen, gyenge, megcsalt és megátkozottat, mint ahogyan azt szeretjük, aki fiatal, tudatlan még, tiszta és magában hordozza egy ideális jövő csíráját...”³⁶

Itt Nohant-ban, visszatérve Párizsból kezdi írni önéletrajzi művét, *Az életem történetét*, amelyben gyakorlatilag összefoglalja keserű politikai tanulságait. (Mint Petőfi utolsó nagy epikus művében, *Az apostolban*.)

És mégis, Sand nem veszíti el hitét. „A nép változni fog... És ebben mindannyiunknak segítenünk kell...” Elképzel egy ideális világot: „Az igazi alapelmélet még nem készült el, lehet nem is fog a mi időnkben. De mélyen érzem azt a szívemben és a tudatomban, szinte lehetetlen volna bizonyára megfogalmaznom, mert egyetlen egyéniség nem előzheti meg történelmi korát, és azért is, mert hiányzik hozzá a tudásom és a tehetségem, így nem lehetnék a jövő kapujának isteni kulcsa... Az én kommunizmusom egészen másnak képzelem el az

35 George Sand: *Correspondance*, t. VIII. Lettre à Charles Poncy, 28 mars 1848, 372.

36 George Sand: *Correspondance*, t. VIII. Lettre à Giuseppe Mazzini, 15 juin 1848, 516-517.

embereket, mint amilyennek lenniük kellene... Az én szociális boldogságom ideálja, álma belső érzéseimben lelhető fel, amelyeket sohasem tudnék ráerőltetni a bezárt szívűekre.”³⁷ A fentebb idézett gondolatokban már nincs szó erőszak alkalmazásáról, a nép boldogságát véres áldozatok nélkül képzelel el. De profetikus hittel teszi közzé!

Konklúzióként leszögezhetjük, mindkét nagy romantikus író különleges szerepet töltött be Franciaország és Magyarország művelődéspolitikai történetében.

Sand köztársaságpárti, aktív gondolkodású, mint Petőfi, de miután hazájában már létezett a köztársaság, inkább a testvériséget és a szolidaritást képviseli, mint a szabadságot és az egyenlőséget. Eszméit nemzetközi szintre irányíthatja, ugyanakkor Pierre Leroux-nak köszönhetően szociális színezetű lesz.

Petőfi is biblikus szimbólumokat használ verseiben, és költészetével akarja meggyőzni és vezetni a népet. Petőfi számára a nép egész egyszerűen a magyar haza: parasztok és munkások, nemesek, polgárok és értelmiségiek, mindenki, aki szabadságot, jogot és függetlenséget akar: „Republikánus vagyok, a körmeim hegyéig, az voltam, amióta élek és leszek az utolsó lehelletemig... Azt énekeltem és azt írtam, amire lelkem istene buzdított, és a lelkem istene: a szabadság. A jövő századok mondhatják, hogy rossz költő voltam, de azt is mondják majd: szigorú erkölcsű férfi volt, azaz: egy republikánus! Mert a legfontosabb eszméje a Köztársaságnak, nem a királyok halála, hanem a tisztesség! A Köztársaság alapja a megvesztegethetetlen és becsületes jellem...”³⁸ Egyes irodalomkritikusok szerint (például Pándi Pál), Petőfi radikális, véres forradalmat akart, nem volt idealista álmodozó, mint Sand. De láthatjuk, előző vallomása alapján is, hogy nem lehet így leegyszerűsíteni magatartásukat. Igen, a demokráciához idő kell, és türelem, mondja Sand. Ugyanakkor Petőfinek, az adott magyarországi történelmi helyzetben nincs ideje, minden elveszett, az egyetlen cél, amelyet maga előtt lát – Magyarország függetlensége. Petőfinek nincs lehetősége visszavonulni birtokára meditálni, barátokat fogadni, levelezni, szerepjátzását variálni, mint Sand-nak, és folytatni életét, neki semmije sincs – csak a szerelem, Szendrey Júlia. Számára a forradalom élet vagy halál, meghalni a házáért való szent küzdelemben.

Meghalt a csatamezőn 26 évesen anélkül, hogy megismerte volna a demokráciát és a szabadságot. És mit mondott volna, látva a 19. század második felétől Magyarországon is eluralkodó újkapitalizmusról? A világ piacosodásáról, a profit hajszolásáról, a pénz hatalmáról, a különbségek növekedéséről szegények és gazdagok között? Sajnos, az elképzelt ideális Köztársaság, a szociális demokrácia még nem létezik sehol. És a népek Kánaánja még nagyon messze van.³⁹

37 George Sand: *Correspondance*, t. IX. Lettre à Giuseppe Mazzini, 15 octobre 1850, 749.

38 Petőfi Sándor: *Napló*. Pest, le 19 avril, 1848. Összes művek. Budapest, 1956, Akadémiai Kiadó.

39 A cikkben előforduló francia szövegeket a tanulmány szerzője fordította.